

הרב רפאל שלמה דיכובסקי

ברוך רופא חולים – על מצות בקור חולים

ראשי פרקים:

- א. הקדמה
- ב. בקור חולים – מצוה מן התורה או מדרבנן
- ג. בקור חולים ופקוח נפש
- ד. בקור חולים ונחום אבלים
- ה. הצורך במתנדבים לקיום של מצות בקור חולים
- ו. התנדבות כהלכה
- ז. תודה

א. הקדמה

בתאריך ט"ו בניסן תשע"ו – יום טוב ראשון של פסח – אושפזתי בבית החולים "שערי צדק" במצב קשה. במשך למעלה משבוע הייתי מורדם ומונשם, רבים התפללו לשלומי, ובעצת גדולי הדור, שינו את שמי לשם: רפאל שלמה. בחסדי שמים, לאחר למעלה משבועיים וחצי של אשפוז יצאתי מכלל סכנה, ושוחררתי לביתי. במהלך האשפוז עלה במחשבתי לעסוק בנושא "בקור חולים". עיינתי בנושא, והעליתי על הכתב דברים בנידון.

כאן ההזדמנות הנאותה להודות מקרב לב קודם כל וראשית לכל, לרופא כל בשר שהפליא לעשות והחזיר בי נשמתי בחמלה רבה. בנוסף, אבקש להודות לכל הצוות הרפואי והסיעודי שטרח רבות סביבי, למנהל בית החולים פרופ' יונתן הלוי, לאשתי היקרה שושנה וליילדי היקרים שהקפידו להיות עמי, ללא הפוגה, וסעדוני בכל, ולכל אלו שבקרונני והתפללו עלי בתקופה קשה זו.

ב. בקור חולים – מצוה מן התורה או מדרבנן

במסכת בבא מציעא (דף ל,ב) נאמר: "דתני רב יוסף: והודעת להם זה בית חייהם, את הדרך זו גמילות חסדים, ילכו זה בקור חולים".

משמעות הדברים, שמצות בקור חולים היא מן התורה.

במסכת נדרים (דף לט,ב) נאמר: "אמר ריש לקיש, רמז לבקור חולים מן התורה מניין, שנאמר: אם כמות כל האדם ימותון אלה ופקודת כל אדם יפקד עליהם – מאי משמע? אמר רבא, אם כמות כל האדם, שהם חולים ומוטלים בעריסתן, ובני אדם מבקרים אותן".

המשמעות היא שלבקור חולים יש רמז בלבד בתורה, אבל אינו מן התורה.

בפירוש הרא"ש בנדרים כתב: "רמז לבקור חולים – פירוש, רמז מפורש, דהא דדרשינן מילכו בה, אינו מפורש".
מוני המצוות והראשונים נחלקו, אם מצות בקור חולים היא מן התורה או מדרבנן.

בעל הלכות גדולות (מ"ע לה), ובמדרש הגדול פרשת וירא, ורבנו יונה (בברכות דף יא) בדפי הרי"ף כתבו שזו מצוה מהתורה. [ועיין ב"שדי חמד" כרך א, ערך: בקור חולים].

אולם הרמב"ם בספר המצוות שורש שני כתב שזו מצוה מדרבנן. וכיד החזקה בהלכות אבל (פרק יד, א) כתב במפורש: "מצות עשה של דבריהם לבקר חולים ולנחם אבליים... אע"פ שכל מצוות אלו מדבריהם, הרי הן בכלל ואהבת לרעך כמוך, כל הדברים שאתה רוצה שיעשו אותם לך אחרים, עשה אותן לאחיך בתורה ובמצוות".

ועיין במהר"ץ חיות בנדרים שם שכתב: "רמז לבקור חולים מן התורה – הרמב"ם בספר המצוות שורש ג כתב דלשון רמז הוא רק אסמכתא, ובכל זאת מה שסמכו בלשון זה דין תורה יש לו מטעם הלכה מסיני, כמו רמז לציון קברות מן התורה (מועד קטן דף ה, ב), וכן סנהדרין (פ"א מב) רמז לשני קברות לבי"ד, ופרש"י, עיקר הדבר הלכה למשה מסיני". לכאורה דברי המהר"ץ חיות הם בניגוד לרמב"ם בהלכות אבל, שהובאו לעיל?

בנוסף, הרמב"ם בהלכות דעות (פרק א ה-ו) מביא את הפסוק והלכת בדרכיו, ואומר: "כך למדו בפירוש מצוה זו, מה הוא נקרא חנון אף אתה היה חנון. מה הוא נקרא רחום אף אתה היה רחום. מה הוא נקרא קדוש אף אתה היה קדוש". ובמסכת סוטה (דף יד, א) נאמר: "ואמר רבי חמא ברבי חנינא, מאי דכתיב אחרי ה' אלוקים תלכו – וכי אפשר לו לאדם להלך אחר שכינה... אלא להלך אחר מידותיו של הקב"ה, מה הוא מלביש ערומים אף אתה הלבש ערומים... הקב"ה בקר חולים דכתיב וירא אליו ה' באלוני ממרא... אף אתה בקר חולים. הקב"ה ניחם אבליים... אף אתה נחם אבליים". הרי לנו מקור נוסף לבקור חולים מהתורה?

יתכן לומר, שאכן ישנם שני חלקים במצות בקור חולים. הבקור עצמו הוא מן התורה מכוח והפסוק והלכת בדרכיו, או מן הפסוק אחרי ה' אלוקים תלכו. אלא שלזה די בבקור בלבד, בלי לעסוק בצרכיו של החולה, כפי שהקב"ה ביקר את אברהם. ואילו העיסוק בצרכי החולה הוא מן המצוה הכללית של גמילות חסדים ומואהבת לרעך כמוך כפי שכתב הרמב"ם בהלכות אבל, והוא מדרבנן. ועיין במסכת נדרים (דף לט, א) ובר"ן שם, כי המדיר את חברו יכול להסתפק בבקור חולים של המודר בעמידה ולא בישיבה, ופירש הר"ן, כי למצות בקור חולים די בעמידה. ברור, שקיום

המצוה בכל פרטיה מחייב שהות ממושכת אצל החולה ואי אפשר להסתפק בעמידה בלבד, אולם קיום המצוה הבסיסית – לאמור, מצוה מן התורה – די בבקור קצר בלבד, שיכול להיות בעמידה.

תשובתו הידועה של רבי משה פיינשטיין זצ"ל (יור"ד חלק א סימן רכג) בנין בקור חולים באמצעות הטלפון שכתב: "שאף שמקיים מצוה דבקור חולים, אבל אינו שייך לומר שיצא ידי חובתו, כיון שחסר בבקור זה ענינים אחרים שיש בבקור חולים. ורק יצא מזה, שאם אי אפשר לו לקיים בהליכה לשם, לא נפטר לגמרי, אלא צריך לבקרו במה שאפשר לו לכל הפחות ענין אחד או שנים, שהוא גם ע"י הטלפון". ועיין שו"ת מנחת יצחק (ח"ב סימן פד) ובשו"ת ציץ אליעזר (חלק ה קונטרס רמת רחל סימן ח אות ו).

יתכן לומר שאת המצוה הבסיסית של הליכה בדרכיו של הקב"ה לבקר חולים, אפשר לקיים גם ע"י הטלפון, אבל את מצות חכמים לעסוק בכל צרכי החולה בגופו, אינו מקיים. יתכן שזו גם כוונת המהר"ץ חיות בדברי הרמב"ם שהובאו לעיל.

חושבני שיש למצוא מקור לחילוק בין המצוה הבסיסית לבין המצוה בכל פרטיה, בדברי הרא"ש.

בספר בראשית (פרשת וירא יח א) על הפסוק: "וירא אליו ה' באלוני ממרא", כתב הרא"ש בפירושו על התורה: "פירש רש"י לבקר את החולה. פירוש לפירושו: מלשון וירא מוכח, שלא בא אלא לבקרו, מדלא כתיב אחריו לא אמירה ולא דיבור. ובא ללמד דרך ארץ שיש לו לאדם לבקר החולה, ואפילו לא ידבר עמו דבר כגון שמצאו ישן, וניחא לו כאשר יגידו לו לחולה כי בא פלוני לראותו, עושה לו נחת רוח".

משמעות דברי הרא"ש, שאותו מבקר לא עסק כלל בצרכי החולה, ולכן הוצרך הרא"ש להסתפק ב"נחת רוח" בלבד. הרי לנו שלקיום מצות בקור חולים, די בעשית נחת רוח לחולה – גם אם נחת הרוח תהיה רק לאחר זמן.

מאידך, הרא"ש במסכת נדרים (דף מ,א) ביחס לרבי עקיבא שביקר את תלמידו החולה ובשביל שכיבדו וריבצו לפניו חיה (נעסוק בזה בהמשך הדברים), כתב הרא"ש בפירושו למסכת נדרים: "... כי הנכנס לבקר את החולה, מפקח כל צרכיו ומחיהו". המשמעות היא, שמצות בקור חולים מחייבת פקוח על צרכי החולה. וכן כתב המהרש"א בחדושי אגדות בנדרים שם (ד"ה שנאמר אשרי משכיל אל דל): לגבי חולה אמור, דודאי צריך ביקור ולהשכיל יפה מה רפואה שהוא צריך, שזה עיקר הבקור חולים".

לכאורה, יש כאן סתירה. מצד אחד יוצאים ידי חובה בנחת רוח בלבד, וגם כשהחולה ישן, ושומע על הביקור מאוחר יותר, מקיים את המצוה, כדברי הרא"ש בפירוש התורה. ומשמע שאין צורך לפקח על צרכיו, כפי שהקב"ה

ביקר את אברהם, ולא מצאנו שפיקח על צרכיו. מצד שני, עיקר בקור חולים הוא בפיקוח על צרכי החולה, כדברי הרא"ש בנדרים והמהרש"א שם.

בנוסף, במסכת נדרים (דף לט, ב) נאמר שביקור חולים הוא גם מאה פעמים ביום – וכך פסק הרמב"ם בהלכות אבל יד ד – בודאי שאין מדובר בפקוח על צרכי החולה, שלכך אין צורך ואין טעם במאה פעמים ביום, אלא לנחת רוח בלבד לחולה, וכפי שהדגיש הרמב"ם שם: "ומבקרין פעמים הרבה ביום וכל המוסיף משובח, ובלבד שלא יטריח". תכלית הביקור המרובה היא רק לעשות נחת רוח לחולה. הרי לנו שמקיימים את המצוה בעשית נחת רוח בלבד.

כמו כן, לפי האמור במסכת נדרים (דף לט, א), במודר הנאה, אם חלה בנו שואלו אפילו בשוק – הרי לנו שיש קיום למצות בקור חולים גם בשאלה בשוק לשלום החולה, ובודאי אין בזה פקוח צרכיו.

אין מנוס מן הקביעה, כי במצות בקור חולים ישנם שני חלקים: המצוה הבסיסית של עשית נחת רוח לחולה, והמצוה הנוספת של פקוח על צרכי החולה.

בדרך זו חשבתי גם לומר לגבי השאלה שהועלתה בספרו החדש של הרב אלחנן פרינץ שליט"א ("אבני דרך" חלק י סימן קלד), אם יש מצות בקור חולים בחולה שנפגע כתוצאה מעבירה שעשה, כגון אם נסע ברכב בשבת ונפגע בתאונה, או השתתף במצעד הגאווה ונפגע בו. חשבתי לומר שיש לחלק בין הבקור הבסיסי שנלמד מוהלכת בדרכיו, ובו אין הבדל בין צדיק לרשע, וכפי שהקב"ה הוא הטוב והמיטיב לרעים ולטובים. ובין עיסוק בצרכי החולה שהוא מדין ואהבת לרעך כמוך, שלגביו ניתן להבדיל בין מי שהוא רעך בתורה ובמצוות ובין מי שאינו רעך, ואפשר שחכמים לא תקנו במי שאינו רעך. יתכן, שבקור בסיסי ניתן לעשות, אבל בעיסוק בצרכי החולה אינו מחוייב. אולם לגופם של דברים נראה לי שיש לחשוש כאן גם לחילול ה'. בכדי שלא יתפרשו הדברים כאילו הבקור נועד לעודד את העבירה שעשה. מצד שני, יתכן שהבקור יביא להרהורי תשובה אצל החולה. ואכן המחבר הנ"ל התחבט בשאלה זו.

ועיין ב"חפץ חיים" (פתיחה לספר "אהבת חסד"), כי המבקר את החולה מקיים שתי מצוות מן התורה: ואהבת לרעך כמוך, והלכת בדרכיו. וכן מקיים את הפסוק, והודעת להם את הדרך ילכו בה.

ג. בקור חולים ופקוח נפש

בספר "שני לוחות הברית" (של"ה הקדוש, חלק ב פסחים דף כד, א) כתב, כי מצות בקור חולים מתקיימת בגוף, בנפש ובממון. בגוף כיצד? ירוץ ויתעסק בכל צרכיו ולהמציא לו כל רפואותיו, וכן יטרח בגופו ביתר צרכיו. בנפש

כיצד? ישפוך נפשו בתחינות להתפלל לקב"ה שישלח לו רפואה שלימה. בממון כיצד? לראות אם אין לחולה ממון כל צרכו, להשתדל לו, כי צרכי החולה מרובים.

המקור לכך הוא הסוגיא בנדרים (דף מ,א): "מעשה בתלמיד אחד מתלמידי רבי עקיבא שחלה. לא נכנסו חכמים לבקרו, ונכנס רבי עקיבא לבקרו. ובשביל שכיבדו וריבצו לפניו, חיה. אמר לו, רבי, החייתני! יצא רבי עקיבא ודרש, כל מי שאין מבקר חולים כאילו שופך דמים. כי אתא רב דימי אמר, כל המבקר את החולה גורם לו שיחיה, וכל שאין מבקר את החולה גורם לו שימות".

מסוגיא זו ניתן ללמוד על עומק החיוב בבקור חולים. לא די בבקור נימוסין. יש חיוב לטרוח פיזית עבור החולה, גם בדברים הבסיסיים ביותר, וגם אם אינו רגיל לכך בביתו. ואם לא עשה כך, הוא בגדר שופך דמים! רבי עקיבא שהיה גדול הדור, לא נמנע מלטרוח בכיבוד וריבוץ חדרו של החולה, אע"פ שבדאי לא עשה זאת בביתו. גם לפירוש הרא"ש שם, כי כבדו ורבצו לפניו בצווי רבי עקיבא, וגם לגירסת השאילתות סימן צג: "מעשה בתלמידו של רבי עקיבא שחלה ונטה למות, ונכנס רבי עקיבא לבקרו. כיון שראה פונדקו אמר, חשיב כולי האי! לאלתר אחימת ליה וטרחית ביה, וכי הדר ואתא רבי עקיבא, חזייה דאיתפח".

גם לפירושים אלו, ברור שאילו לא היו אחרים טורחים עבור החולה, היה רבי עקיבא עצמו טורח בכיבוד וריבוץ.

מכאן, יש לנו פתח לדברי חז"ל על עשרים וארבעה אלף תלמידים שהיו לרבי עקיבא, וכולם מתו בין פסח לעצרת משום שלא נהגו כבוד זה בזה. לא ברור מה החטא הגדול של אי נהיגת כבוד, שבגללו נגזרה גזירה קשה כל כך, שעד היום הזה אנו נוהגים מנהגי אבלות בימי הספירה?

הסוגיא בנדרים טרחה לציין כי מדובר בתלמיד מתלמידי רבי עקיבא, וכי החכמים חבריו לא נכנסו לבקרו. המשמעות היא שתלמידי רבי עקיבא לא הקפידו על גמילות חסדים בגופם, ונמנעו מדברים שאינם לפי כבודם, אולי מדין זקן ואינו לפי כבודו. רבי עקיבא שהיה רבם הורה להם שבמצות בקור חולים לא חוששים לכבוד, וגם רבי עקיבא הגדול לא נמנע מלעסוק בכיבוד וריבוץ לצורך החולה. הטעם הוא משם שבקור חולים נועד למנוע מצב של פקוח נפש מן החולה, ויש בו גם לא תעמוד על דם רעך, ובמצוה כזו, גדול וקטן מוזהרים. רבי עקיבא עצמו דרש כי ואהבת לרעך כמוך הוא כלל גדול בתורה (עיין ירושלמי נדרים ט ד. ועיין עוד ברמב"ן בפרשת קדושים שם), וכלל זה גובר על כל עניני הכבוד. תלמידיו שלא נהגו כמוהו, וכבודם היה חשוב בעיניהם – אולי ראו בזה כבוד התורה – חטאו בשפיכות דמים, ולכן נענשו בעונש החמור ביותר.

יתכן גם שתלמידי רבי עקיבא שהקפידו על כבודם, הסתפקו בלשאול בשוק על שלומו של חברם, שהרי גם בזה יוצאים ידי חובת המצוה הבסיסית, כאמור לעיל. רבי עקיבא רבם הורה להם, של די בכך, ויש צורך לקיים גם את תקנות חכמים של פקוח על צרכי החולה, ואם לאו, הרי הוא בבחינת שופך דמים.

המסקנה היא, שחובה מוטלת על כל אדם שלא לחטוא בשפיכות דמים ולקיים מצות בקור חולים בגופו בממונו ובנפשו, כאמור בדברי השל"ה שהובאו לעיל.

ד. בקור חולים ונחום אבלים

בנקודה זו העירני כבוד ידידי הרב צבי רייזמן שליט"א, בדברים דלהלן:

מדברי הגמרא והרמב"ם שהזכירו את מצוות ביקור וחולים וניחום אבלים בצוותא, לא נראה שיש לאחת המצוות עדיפות על השניה. אולם בהמשך דבריו חידש הרמב"ם (שם הלכה ז) "יראה לי שנחמת אבלים קודמת לביקור חולים, שניחום אבלים גמילות חסד עם החיים ועם המתים". וכן פסק הרמ"א (יו"ד סי' שלה ס"ק יא) "ניחום אבלים קודם לביקור חולים".

המגדל עוז על הרמב"ם (שם) כתב על דברי הרמב"ם "זו היא סברתו", ומשמע מדבריו שאין מקור בש"ס לדברי הרמב"ם. אולם האור שמח (שם) ציין מקור לדברי הרמב"ם מהגמרא במסכת שבת (יב, ב) "בקושי התיירו לנחום אבלים ולבקר חולים בשבת", ומדויק בלשון הגמרא כי סדר הדברים הוא: ניחום אבלים ולאחר מכן ביקור חולים.

בטעם קדימות ניחום אבלים לביקור חולים, כתב הרמב"ם "שניחום אבלים גמילות חסד עם החיים ועם המתים", ולכן יש להקדימו לביקור חולים שעושה חסד עם החיים בלבד. וכתב האגרות משה (או"ח ח"ד סימן מ אות יא) בביאור דבריו: "בניחום אבלים איכא תרתי ענינים. חדא, לטובת אבלים החיים, שהם טרודים מאד בצערם, מחוייבים לדבר על לבו ולנחמו, שבשביל זה הרי גם כן מחוייבים לילך לביתו למקום שהוא נמצא. ושנית, לטובת המת כדאיתא בשבת (קנב, א) א"ר יהודה מת שאין לו מנחמים הולכים עשרה בני אדם ויושבים במקומו, ומסיק עובדא מת שאין לו מנחמים שבכל יומא הווה דבר ר' יהודה בי עשרה ותיבתי בדוכתיה ואיתחזי ליה בחלומי דר' יהודה ואמר ליה תנוח דעתך שהנחת את דעתי".

בניחום אבלים יש "טובה למתים", במה שהמנחמים באים למקום שיושבים שבעה או לביתו של הנפטר, וכפי שמסופר על שכנו של רב יהודה שמת בלא מנחמים, ורב יהודה דאג לכך שישבו עשרה בני אדם במקומו, ולאחר השבעה נגלה המת בחלום לרב יהודה ואמר לו "תנוח דעתך שהנחת

דעתי". וביאר המאירי (שם) "מת שאין לו מנחמים באים עשרה בני אדם כל שבעה ויושבים להם בבית ששם מת, ובאים אחרים ומקיפים אותם כאלו הם הצריכים לנחם, וזהו **כבודו של מת**". ודין זה נפסק להלכה בשו"ע (יו"ד סי' שעו סע"ג) "מת שאין לו מנחמים, הולכים עשרה בני אדם ויושבים במקומו". ובתשובות והנהגות (ח"א סי' תרצא) הוסיף: "דמה שמכבדים הנפטר הוא תיקון לנשמתו, וכשם שבהלוויתו כשחולקים לו כבוד יש לו בזה תיקון, כן כשבאים לנחמו נמי הוא תיקון, וכל שכן אם מדברים שם מפעולות הנפטר וממעשיו הטובים וממליצים טוב על נשמתו, ויש לו בזה תיקון גדול מאד".

ומסיים האגרות משה: "הרי ממילא ידעינן, דכשיש מנחמים איכא בזה גם טובת המת, ומטעם זה כתב הרמב"ם בפ"ד מאבל ה"ז, יראה לי שנחמת אבלים קודם לביקור חולים, שניחום אבלים גמילות חסדים עם החיים ועם המתים". ומאחר ובניחום אבלים, המנחם גומל חסד הן עם החיים והן עם המתים, ואילו בביקור חולים גומל חסד רק עם החיים – חידש הרמב"ם שיש להקדים ניחום האבלים לביקור החולים.

הרדב"ז (שם) הקשה על הרמב"ם: "אם לא שאמרה רבנו הייתי אומר איפכא, דביקור חולים קודם, שיש בו כאילו שופך דמים, דאמר רב דימי כל המבקר את החולה גורם לו שיחיה, ונחמת אבלים לית בה חד מהני".

כוונת הרדב"ז להקשות מדברי הגמרא במסכת נדרים (מ, א) "מעשה בתלמיד אחד מתלמידי רבי עקיבא שחלה. לא נכנסו חכמים לבקרו, ונכנס רבי עקיבא לבקרו, ובשביל שכיבדו וריבצו לפניו חיה [רבי עקיבא ראה שחדרו של החולה מלוכלך וניקהו, ובזכות זאת החולה הבריא]. אמר לו [החולה] רבי החייתיני [בזכות מעשיך]. יצא רבי עקיבא ודרש כל מי שאין מבקר חולים כאילו שופך דמים". ועוד אמרו שם: "כי אתא רב דימי, אמר כל המבקר את החולה גורם לו שיחיה". והקשה הרדב"ז, שמדברי הגמרא בנדרים לכאורה מוכח כי מצות ביקור חולים עולה לאין ערוך על חשיבות מצות ניחום אבלים, שהרי המקיימה "גורם לחולה שיחיה" והנמנע ממנה "כאילו שופך דמים". ואם כן, מצוה גדולה זו צריכה להיות קודמת למצות ניחום אבלים.

העמק ברכה (גמילות חסד שבגופו אות ב) הביא את קושיית הרדב"ז, וכתב: "ולכאורה היה נראה לומר דכוונת הרמב"ם שניחום אבלים גמילות חסדים עם החיים ועם המתים, היינו שמקיים בזה שתי מצות, גמ"ח עם החי וגמ"ח עם המת, ושתי מצות עדיפות יותר ממצוה אחת גדולה אפילו כביקור חולים". העמק ברכה מיישב את קושיית הרדב"ז, שעד כמה שמצות ביקור חולים חשובה וחיונית מאין כמוה, ברם סוף כל סוף, בביקור חולים מקיים מצוה אחת ואילו במצות ניחום אבלים מקיים במעשה אחד שתי מצוות. ולכן סבר הרמב"ם שמצות ניחום אבלים שמקיים במעשה אחד שתי מצוות, קודמת לביקור חולים שמקיים מצוה אחת במעשה אחד.

אולם העמק ברכה הקשה על ביאור זה ברמב"ם מדברי הגמרא במסכת בבא מציעא (לב, ב) "אוהב לפרוק ושונא לטעון, מצוה בשונא כדי לכוף את יצרו. הרי להדיא דאף שבפריקה מקיים בזה שתי מצות [א] מצות פריקה [ב] ומצות מניעת הצער בעלי חיים, דהוי מצוה בפני עצמה אי הוי דאורייתא, אפילו הכי בשונא לטעון עדיף יותר משום דהוי מצוה גדולה כדי לכוף את יצרו. הרי דמצוה אחת גדולה עדיף יותר משתי מצות".

ולכן הסביר העמק ברכה את דברי הרמב"ם בדרך אחרת: "וצריך לומר דסבר דמצוה כזו [ניחום אבלים] שהיא גמ"ח עם החיים והמתים, היא יותר גדולה אפילו ממצות בקור חולים". לדעת הרמב"ם, קדימותה של מצות ניחום אבלים לא נובעת בגלל שמקיים בה שתי מצוות, אלא בגלל המעלה הגדולה שבעצם קיומה של מצות ניחום אבלים, עולה אף על מצות ביקור חולים. ולפיכך למרות שמצות ביקור חולים אכן גדולה ומיוחדת, מצות ניחום אבלים שגומל חסד עם החיים והמתים, גדולה יותר ממנה.

האגרות משה (י"ד ח"א סימן רכב) מתרץ את קושיית הרדב"ז, בהגדרת חיוב ביקור חולים שאינו רק במצב של "פיקוח נפש", שאם לא יבקר את החולה ויטפלו בצרכיו, הוא עלול להסתכן ולמות ח"ו, אלא גם במצב שאין "פיקוח נפש" ולא נשקפת סכנה לחיי החולה.

האגרות משה מוכיח זאת מהגמרא בנדרים, ובכך מיישב את דברי הרמב"ם: "משמע שמצוות ביקור חולים הוא אף בחולה שאין בו סכנה, דאם היה רק באופן שיש פיקוח נפש, איך פסקו דניחום אבלים קודם לביקור חולים. וכן עובדא דרבי עקיבא בנדרים שלא נכנסו חכמים לבקרו, צריך לומר שהיה באופן שלא היה בזה פיקוח נפש, שלכן הקילו". כלומר, מוכרחים לומר שיש חיוב לבקר גם חולה שאין בו סכנה, שהרי לא יעלה על הדעת שבמעשה עם רבי עקיבא, החולה היה במצב של פיקוח נפש, וחבריו לא באו לבקרו. ברור איפוא, שהחולה לא היה מסוכן, ולכן הקילו חבריו ולא ביקרוהו, ואילו רבי עקיבא חידש שחייבים לבקר גם חולה שאין בו סכנה.

ועל פי זה יש לומר כי דברי הרמב"ם שניחום אבלים קודם לביקור חולים, נאמרו רק בחולה שאין בו סכנה, אבל בחולה שיש בו סכנה גם הרמב"ם מודה שהחיוב לבקרו קודם לכל דבר אחר, וכן ביאר האגרות משה בהרחבה בהמשך דבריו המובאים לעיל [אות ג] "שאיירי הרמב"ם כשידוע לו שיש שם מי שיעשה צרכי החולה, דאם לא כן אף שיש שם בניחום אבלים תרתי, ואפילו היה יותר מזה, היה צריך לילך אל החולה, דפיקוח נפש דוחה כל המצות. אבל כוונת הרמב"ם הוא דמצד חשיבות המצוות מצד עצמן הרי ניחום אבלים קודם מביקור חולים שאית בה תרתי, שלכן כשליכא ענין פיקוח נפש, שידוע שיש שם מתעסקים, שעל כל פנים חייב כל אחד לבקר החולה, צריך לילך לנחם האבלים".

ומסיים האגרות משה: "ולא קשה כלום מה שהקשה הרדב"ז מהא דביקור חולים יש בו ענין פיקוח נפש". על פי האמור לעיל מתורצת קושיית הרדב"ז שרצה להוכיח מהגמרא בנדרים שמצות ביקור חולים קודמת היות והנמנע ממנה "כאילו שופך דמים", כי ודאי גם הרמב"ם מודה שיש להקדים את מצות ביקור חולים, כשיש סכנת נפשות. ודבריו שניחום אבלים קודם לביקור חולים נאמרו רק אם לא נשקפת סכנה לחולה, אם יתעכב ויבוא לבקרו לאחר שילך לנחם את האבלים.

ויש פוסקים, שהורו להקדים ביקור חולים לניחום אבלים, לא רק כשהחולה נמצא בסכנת פיקוח נפש, אלא גם כאשר יש "תועלת" לחולה בביקור, או כשהביקור נועד "לפקח על רפואתו", כמבואר בדברי המהרש"ם (דעת תורה יו"ד סי' שלה סע' י) שכתב על דברי הרמ"א "ניחום אבלים קודם לביקור חולים", וז"ל: "ולענ"ד נראה היכי דיש סברא בתועלת להחולה בביקורו, ביקור חולים קודם לכולי עלמא, דהא הוי כשופך דמים [אם אינו מבקרו]. וכאן מיירי שאינו אלא לכבוד".

וכן נקט החדרי דעה (סי' שלה סע' י) שכתב על דברי הרמ"א: "נראה פשוט דהיינו דוקא לענין ביקור בעלמא לשמחו ולבקש עליו רחמים, דזה שייך גם בניחום אבלים, אבל לפקח על רפואתו זה ודאי קודם לכל דבר".

לפי דברי המהרש"ם והחדרי דעה, פסקיהם של הרמב"ם והרמ"א להקדים ניחום אבלים, נאמרו איפוא, כשהביקור נועד לכבוד את החולה, לשמחו או לבקש עליו רחמים, ובאופנים אלו יש להעדיף ולהקדים את ניחום האבלים, שיש בו גמילות חסד עם החיים ועם המתים. אבל כשיש "תועלת" לחולה בביקור, או כשהביקור נועד "לפקח על רפואתו", יש להקדים ולבקר את החולה ורק אחר כך לנחם אבלים.

וכדבריהם פסק הגר"ע יוסף (חזון עובדיה ח"א עמ' לב). והגרי"ש אלישיב (ציוני הלכה אבלות, עמ' שטו) אמר: "ברור שדברי הרמב"ם הם דווקא כשאין בביקור חולים סרך פיקוח נפש, שגלוי וידוע לנו בבירור שכל ענייני רפואתו וצרכיו מסודרים על הצד הטוב ביותר, וכל הביקור הוא חסד בעלמא, רק ככהאי גוונא חידש הרמב"ם שניחום אבלים קודם. והרדב"ז חולק שאף בזה ביקור חולים קודם משום לא פלוג, הואיל ולפעמים יש בזה פקוח נפש, לכן לעולם ביקור חולים קודם". שוב נשאל הגרי"ש: "כשידוע שאין חשש פיקוח נפש במצבו של החולה, אבל בביקורו יוכל לסייעו בייעוץ וכדומה, האם קודם לניחום אבלים", והשיב: "כל שמביא לחולה תועלת מעשית, ולא רק חסד בעלמא, קודם לניחום אבלים, ואע"פ שאין חשש פיקוח נפש".

עד כאן דבריו במכתבו אלי.

בנוסף לדבריו אלו, ראיתי לנכון לצטט קטע מספרו "רץ כצבי" – עניני אבלות (יצא לאור לקראת יום השלושים לאביו רבי יהושע העשיל זצ"ל – שהכרתיו והוקרתיו רבות), ובו הביא דברים שכתב הרבי מגור בעל "פני מנחם" זצ"ל. ואלו דבריו: "זכורני כשישכתי פעם ל"ע שבעה, ובא אחי מרן כ"ק "בית ישראל" אדמו"ר זצ"ל לנחמני, סיפר שמרן חידושי הרי"ם זצ"ל, אמר על הרמב"ם שכתב כי ניחום אבלים הוא חסד עם החיים ועם המתים – איזה חסד יש לנפטר ע"י ניחום אבלי? ואמר מרן חידושי הרי"ם זצ"ל, כי כל זמן שהאדם חי, הנשמה יש לה נחת רוח מהמצוות שעושה רצון בוראה, וכיון שמת יש לנשמה צער שאינה יכולה כעת לעשות מצוות כרצון השי"ת. וע"י ניחום אבלים, שנעשה מצוה כעת בגלל הנפטר, יש לנשמה נחת רוח מזה".

לאחר העיון בדברי רבי צבי שליט"א במכתבו ובספרו, עלה בדעתי לפרש את דברי הרמב"ם בדרך אחרת.

כשראיתי את הרמב"ם לראשונה התקשיתי, מדוע העמיד הרמב"ם זה לעומת זה: "ניחום אבלים ובקור חולים", ולמה לא העמיד מצוה עוברת אחרת, כמו הכנסת כלה והבאת שלום בין אדם לחברו ובין איש לאשתו – שכולן מוזכרות יחד ב"אלו דברים שאין להם שיעור"?

חשבתי לומר, כי בעצם גם האבל הוא בגדר חולה. כידוע, רפואת הנפש ורפואת הגוף כרוכות יחד, והאבל חולה בנפשו. לא פעם בניחום אבלים ראיתי את הכאב הנוקב של האבלים, ואת הצורך החיוני לחזק את לבם ולהשיב את נפשם. היו פעמים שהכאב גבל בפקוח נפש ממש! ועיין ברמב"ם הלכות אבל (פרק יג, יא-יב): "אל יתקשה אדם על מתו יותר מדאי... כל מי שאינו מתאבל על מתו הרי זה אכזרי אלא יפחד וידאג ויפשפש במעשיו ויחזור בתשובה". הרי, מצד אחד מצווה האדם שלא להתאבל יותר מדאי, ומצד שני חייב להתאבל כראוי, לפי מה שהורו חכמים. במסכת סוכה דף כה. דנה הגמרא בחיוב האבל במצוות למרות הצער שיש לו. כך שבהחלט אפשר לראות את האבל כחולה בנפשו וברוחו מצער האבלות. בנקודה זו, ניתן לשים זה לעומת זה, את החולה ואת האבל – שניהם חולים! על כן מחדש הרמב"ם שניחום אבלים קודם, כי גם אם שניהם חולים, יש בניחום אבלים ענין נוסף של גמילות חסד עם המתים. אולם ברור, שאם החולה במצב של סכנה וזקוק למבקרים שיטפלו בו, והאבל אינו במצב של סכנה קיומית. הרי פקוח נפש של החולה דוחה את כל המצוות האחרות, כולל ניחום אבלים! דברי הרמב"ם אמורים במקום שצער הנפשי של האבל שווה ערך פחות או יותר לסבלו של החולה, ולא במקום שיש חשש לפקוח נפש של החולה, ואין חשש לפקוח נפש של האבל. ועיין ברדב"ז על הרמב"ם (אבל פרק יד ז) שכתב כי בקור חולים קודם לניחום אבלים, כדברי

רבי עקיבא שכל מי שאינו מבקר חולים כאילו שופך דמים. ועיין בש"ך (יורה דעה סימן שלה ס"ק יא.)

הדברים מתחברים יותר עם האמור לעיל, שישנן שתי מצוות בביקור חולים: האחת עשית נחת רוח לחולה, והשניה פקוח ודאגה לצרכי החולה. המצוה הבסיסית היא עשית נחת רוח לחולה, ובזה ניחום אבלים גובר על ביקור חולים. אולם במצוה הנוספת של פקוח על צרכי החולה – בקור חולים גובר על ניחום אבלים, כי הדאגה לחיים תמיד חשובה יותר.

על כל פנים, כאשר עומדת בפני אדם מצות בקור חולים, ללא מצות ניחום אבלים, עליו לראות במצות בקור חולים ענין של פקוח נפש, כדברי רבי עקיבא במסכת נדרים, ולא לראותה כחיוב של נימוס בלבד.

ה. הצורך במתנדבים לקיום של מצות בקור חולים

כאן יש מקום לעורר את ציבור בני התורה הצעירים שמקדישים מזמנם שעות רבות להתנדבויות שונות, שעם כל החשיבות שבהן, חלקן אינן שוות ערך לפקוח נפשות של חולים המשוועים למתנדבים שיבקרו אותם ויטרחו עבורם, וגם בני משפחת החולה משוועים לא פעם למי שיחליף אותם, ובפרט לחולה שאין לו בני משפחה זמינים.

וכבר העיר על כך החפץ חיים זצ"ל בחיבורו "אהבת חסד" (חלק ג פרק ג) וכתב: "הנה מצות בקור חולים הזהירו עליה חז"ל מאוד... ובעוונותינו הרבים, העולם מקילים במצוה זו של בקור חולים, בפרט אם החולה הוא עני, ולא ידעתי טעמם, אי משום חיובא, הלא בודאי החיוב הוא אפילו בעשיר וכל שכן בעני... וזה נוגע לו לפקוח נפש ממש... ועל זה צריך להתוודות ולומר: ידינו לא שפכו את הדם הזה... ובאמת כבר נהגו בכמה קהלות קדושות שיש להם חברה בקור חולים, והיא מיוסדת על ענין זה".

כל אחד מאתנו יודע מנסיונו האישי, או מנסיון בני משפחתו, כי גם בבית החולים – כולל במחלקת טפול נמרץ – יש צורך חיוני להיות עם החולה כל הזמן. הצוות הרפואי והסיעודי עמוס ביותר וגם שחוק מעומס יתר ומעבודה קשה, ואין לו אפשרות לפקוח עין על כל חולה וחולה ללא הפוגה בכל דקה ודקה. גם המשמרות הארוכות (26 שעות רצופות) של הרופאים המתמחים, שהם נושאים בעול העיקרי של הטפול הרפואי גורמות לקהות חושים. קורה לא אחת שחולה עלול להגיע לסכנת נפשות, בנפילה פתאומית של לחץ דם ודופק, בעירוני לא תקין, באינפוזיה שניתקה או שהסתיימה ואינה מוחלפת, בצינור הנשימה שיצא ועוד ועוד. גם צרכים בסיסיים של חולה עלולים להגרר שעות עד שהצוות הסיעודי מתפנה לגשת אליו. קורות גם טעויות חמורות בתרופות ובטפול רפואי, כאשר אין פוקחים עין. אני עצמי הייתי לא פעם בסכנת חיים, והרופאים הודו לבני משפחתי על

שהזעיקו אותם אלי. הדברים ידועים לכולנו, ונמנעתי מפירוט יתר. בקור חולים כהלכה, מונע מצב של פקוח נפש ממש!

בתפוצות ישראל בימים עברו, היו בקהלות חברת "בקור חולים ולינת הצדק". בקור חולים נועד ליום. לינת הצדק נועדה ללון אצל החולה בלילה, על שם הפסוק בישעיהו (פרק א) ביחס לעיר ירושלים: "צדק ילין בה". וכך כתב ב"ערוך השולחן" (יור"ד סימן שלה ג): "עיקר מצות בקור חולים היא לעיין בצרכי החולה ולעשות לו מה שצריך... ומה יפו החברות בכמה ערים הנקראים חברה לינה, שלנים אצל החולים כל הלילה לראות מה שהם צריכים. דביום על פי רוב משמשים לו אנשי ביתו, מה שאין כן בלילה דאנשי ביתו עמלים מעבודת היום ונשקעים בשינה באונס. על כן גדול שכרם מאוד מאוד של חברי לינה".

היו שהעירוני כי חברות "בקור חולים" שהיו בעבר בקהלות ישראל, עסקו רק באיסוף כספים עבור חולים עניים לצרכי רפואתם ולצרכי קיום משפחתם, ולא בבקור ממש. הדבר אינו נכון! אני זוכר היטב, את חברות בקור חולים בימים עברו. עיסוקן היה בכל: בקור חולים בגופם, וכן איסוף כספים עבור חולים נזקקים. כך גם עולה מדברי ערוך השולחן שהובאו לעיל, וכן מספרים העוסקים בקהלות ישראל בימים עברו.

היו שהעירוני. כי בבתי החולים המודרניים שבימינו, אין צורך בבקור חולים מן הסוג השני, כי כל צרכי החולה ניתנים לו במסגרת בית החולים. מתוך הנסיון האישי שלי ושל אחרים, אני יכול להעיד בפה מלא, כי יש ויש צורך בבקור חולים משני הסוגים גם בבתי החולים, כפי שציינתי לעיל, וכל מי שאינו מכיר בזה עוצם עיניו מלראות את המציאות¹.

מוסדות חינוך רבים מעודדים את התלמידים להתנדבות במסגרת מד"א, או התנדבויות לסיוע לימודי לילדים. אינני מכיר מוסדות המעודדים תלמידים ותלמידות לבקור חולים ולינת הצדק, למרות האמור: "אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קימת לו לעולם הבא... ובקור חולים", וכפי שכתב בערוך השולחן (יור"ד שלה ב): "בקור חולים הוא מהמצוות היותר גדולות והוא מהדברים שאוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קימת לו לעולם הבא". תלמידים שחונכו להתנדבות בתחומים אלו, ידעו בבוא הזמן גם לסעוד את הוריהם ואת בני משפחותיהם, כאשר יגיעו לזקנה ושיבה, וילדיהם שלהם יגמלו להם על כך בבוא הזמן. אפשר לראות

1. ראה עוד: מ' הלפרין, **רפואה מציאות והלכה** (מכון שלזינגר, ירושלים תשע"ב) סימן ז – האם שהיה ליד חולה מאושפז דוחה שבת? עמ' 65-68; פסק הגר"א נבנצל, בהוספתו **שם** עמ' 82; ח' גרינברגר ופ' מור, השפעת נוכחות אדם קרוב ליד חולה (שיש בו סכנה) על סיכויי החלמתו: נתונים רפואיים ומשמעותם להלכות שבת. **ספר אסיא טו** 294-316 (תשע"ו); ח' גרינברגר, עוד על היתר חילול שבת לצורך שהיה בבית החולים עם חולה שיש בו סכנה. **אסיא** קג-קד, 189-192 (תשע"ז). -- העורך.

משפחות שבהם הטפול בהורה התשוש נעשה במסגרת משפחתית אוהבת, ואפשר לראות משפחות שבהן התשוש מועבר למוסד חיצוני. ההבדל הוא בחינוך שניתן לבני המשפחה בעבר ובדוגמה האישית שראו או שלא ראו.

ידעתי שיהיה מי ששייב על כך בטענה של בטול תורה, והרי תלמוד תורה כנגד כולם. שתי תשובות בדבר: ראשית, אינני מדבר על בטול זמן של לימוד, אלא על בטול זמן של בטלה, או חלוקה שונה של זמני ההתנדבויות. שנית, הרא"ש בפרק שני בכתובות (סימן ד) מביא ירושלמי בפסחים: "נמנו בעלית בית אריס בלוד: תלמוד קודם למעשה. רבי אבהו שלח לרבי חייה ללמוד בטבריא. שלחון אמרין, גומל חסדים הוא. שלח ואמר ליה, המבלי אין קברים בקיסרין שלחתיך לטבריא? כבר נמנו בעלית בית אריס התלמוד קודם למעשה. רבנן דקיסרין אמרי, הדא דתימא בשיש שם מי שיעשה מעשה, אבל אין שם מי שיעשה מעשה, המעשה קודם לתלמוד". גם במסכת מועד קטן (דף ט,ב) מסיקה הגמרא שמפסיקים מתלמוד תורה במצוה שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים. וכתבו התוס', כי כמוכן מפסיקים לעשות סוכה ולנטילת לולב. וכן פסק הרמב"ם (הלכות תלמוד תורה פרק ג ד): "היו לפניו עשית מצוה ותלמוד תורה, אם אפשר למצוה להעשות ע"י אחרים לא יפסיק תלמודו. ואם לאו, יעשה המצוה ויחזור לתלמודו". וראה עוד ב"אגרות משה" (יור"ד חלק א סימן רכג) שכתב לגבי בקור חולים: "שבשביל תפלה היא מצוה שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים, דאף שגם אחרים יתפללו, מ"מ עדיף כשיש עוד מתפללים עליו".

ועיין ב"תשובות והנהגות" לרבי משה שטרנבוך שליט"א (חלק ב סימן תקצב), שכתב שאם יש צורך לחולה במבקרים שישעדהו, אזי מצות בקור חולים היא לכל הדעות דאורייתא. ורק אם אין צורך לחולה במבקרים נוספים, אזי המצוה מדרבנן.

הדברים אמורים לאו דוקא בחולים המאושפזים בבתי חולים, אלא גם בחולים הנמצאים בביתם. הייתי מוסיף, כי מצויים תלמידי חכמים רבים שהגיעו לזקנה ושיבה טובה, וכוחם הפיזי כבר אינו אתם. סיוע להם בדברים בסיסיים, יכול להועיל מאוד למסייע, מצד שימוש תלמידי חכמים. אני מכיר תלמידי חכמים צעירים שזכו לשמש גדולי תורה בזקנותם, וכתוצאה מכך נבנתה דמותם הרוחנית. השימוש הפיזי של גדולי התורה הביא אותם לקירבה יתירה אליהם וללימוד בדרך של שימוש, שהוא הלימוד הטוב ביותר. ועיין בשו"ע יורה דעה (סימן רכב יט-כ): "כל מלאכות שהעבד עושה לרבו, תלמיד עושה לרבו... כל המונע תלמידו מלשמשו, מונע ממנו חסד ופורק מעליו יראת שמים". הרי שימוש פיזי מביא ליראת שמים! על דרך המליצה הייתי אומר בפירוש המשנה בפרקי אבות(א ו): "עשה לך רב", כי יש צורך בעשיה פיזית בכדי לזכות לרב, לא די בלימוד רוחני. ועיין במסכת

בבא קמא (דף כב) בדברי רב חסדא רב חמא בסוגית זה נהנה וזה לא חסר, כי יאמר לו את ההלכה: "לכי תשמש לי". ואמרת הגמרא: "שקל סודריה כרך ליה". כלומר, רב חסדא הקפיד שלא לומר הלכה בסוגיא, אא"כ רב חמא ישמש אותו פיזית. ועיין בהקדמת רבי שמעון שקופ זצ"ל ל"שערי יושר" בנושא שימוש התלמיד לרב. אחזור לנושא בקור חולים.

ו. התנדבות כהלכה

אני יכול לומר באופן ברור שבחלק הגדול של החולים בבתי החולים וגם באלו הנמצאים בביתם, יש צורך במסייעים בימים ובפרט בלילות. ומדובר במצבים שגובלים בפקוח נפש ממש! בני המשפחה כורעים תחת העומס, וזקוקים באופן נואש למחליפים שיסייעו בעדם בטפול בחולה!

ברצוני להוסיף, כי יש מקום גם להציע שכר ראוי למבקרים ומטפלים. המשפחות מוכנות לכך, ברצון! במסכת נדרים (דף לט, א) מבדילה הגמרא בין בקור חולים בעמידה שלא נוטלים עליו שכר, לבין בקור חולים בשיבה שנוטלים עליו שכר. על כן, אדם שהדיר את חברו הנאה ממנו, יכול לבקר את המודר רק בעמידה, ולא בשיבה. הר"ן שם פירש, כי מצות בקור חולים די לה בעמידה. ההבדל בין ישיבה לעמידה אינו ברור. יתכן, כי במקרים שהחולה אינו זקוק לשהות ממושכת, וכל צרכיו נעשים ע"י אחרים, די למדיר בבקור קצר בעמידה, ואם יאריך בבקור, יתכן שיעבור את גבול המצוה, ויהנה את המודר – דבר שאסור לו לעשות. אבל בעמידה, אין חשש שיאריך יותר מדי. ראיתי שמביאים בשם הרבי מקוצק זצ"ל, כי מצות בקור חולים נלמדת במסכת בבא מציעא (דף לא, א) מן הפסוק: "הדרך ילכו בה" – לומר, כי די בהליכה לקיום המצוה. אולם ברור, שאם החולה זקוק לשהות ממושכת, לא די ב"ילכו בה" בלבד. על מודר הנאה החמירו, שמא יעבור את הגבול, אבל אדם אחר, עדיף שיעבור את הגבול, ולא יחסיר מן החולה דבר. יתכן גם שניתן להבדיל בין בקור שנועד רק לכבד את החולה, ובין בקור שנועד לעסוק בצרכיו.

על כל פנים, מצאנו כי נהגו ליטול שכר על בקור חולים, כשמדובר בשהות ממושכת יותר. לגבי בחורים ובחורות צעירים, ניתן להתיר ליטול שכר בשהות ממושכת אצל אדם זר, שאין להם קשר אתו. כך, שהבחור או הבחורה יאכלו פירותיהם בעולם הזה, והקרן קימת לו לעולם הבא.

ועיין בדברי הרא"ש במסכת נדרים (דף לט, א) בפירוש ההבדל בין עמידה לבקור חולים שאין נוטלים עליה שכר, ובין ישיבה שנוטלים עליה שכר כי: "על העמידה לא בעי למשקל, דנראה כמבזה מצות בקור. ועל הישיבה הוא דבעי למשקל, כי נוטל שכר טרחו ובטול מלאכתו."

ועיין עוד בתשובתו הידועה של רבי משה פיינשטיין (יור"ד חלק א סימן רכג), בענין בקור חולים ע"י טלפון שכתב: "פשוט לעניות דעתי, שאף שמקיים מצוה דבקור חולים, אבל אינו שייך לומר שיצא ידי חובתו, כיון שחסר בבקור זה ענינים אחרים שיש בבקור חולים. ורק יצא מזה, שאם אי אפשר לו לקיים בהליכה לשם, לא נפטר לגמרי, אלא צריך לבקרו במה שאפשר לו לכל הפחות ענין אחד או שנים שהוא גם ע"י הטלפון". יתכן לומר, שבמודר הנאה, בגלל החומרה של נדרים קבעו מינימום שבדאי אין חשש שיעבור בו את הגבול, בין מצוה לבין הנאה החורגת מן המצוה. לכן קבעו שיכול לבקרו מעומד ולא מיושב. עכ"פ, במי שאינו מכיר את החולה או בבחורים ובחורות צעירים המתנדבים בעם אפשר למצוא פתחים לפוטרים מחיוב בקור חולים, הכוללת טירחה ועיסוק בצרכי החולה, לאנשים זרים. משום כך נראה לי שיש מקום לאפשר להם לקבל שכר. ובפרט, שבדרך זו ניתן יהיה לגייס ביתר קלות מתנדבים רבים.

מובן, שיש צורך לפקוח מתאים, בעיקר על מתנדבים צעירים שלא יפלו לידי אינשי ונשי דלא מעלי, ושלא ינזקו בנפשם כתוצאה מן ההתנדבות. אולם זאת צריך לעשות גם בכל מסגרת אחרת של התנדבות, כפי שידוע לכולנו.

אני מציע להקים חברות בקור חולים ולינת הצדק בקהלות ובבתי הספר, בפקוח הדוק ומסודר, על מנת לחנך את הדור הצעיר בחשיבות הטיפול והדאגה לדור המבוגר, ושגם הם לכשיגיעו בעזרת ה' לגיל זקנה ושיבה, ישמשו דוגמה לילדיהם שלהם, על החשיבות של טיפול בחולים ובתושיים, סבים וסבתות, בני משפחה ושאינם בני משפחה.

לקראת סיום אצטט קטע חשוב מספר "גשר החיים" (הרב יחיאל מיכל טיקוצ'ינסקי חלק א עמוד כח) שכתב: "והנהגים לבקר את החולה ולהרבות בעצות, כגון להביא רופא פלוני ולתת סם פלוני, במקום שאינה דרושה עצתם, כמה פעמים הם מבלבלים את דעת המטפלים החולה וללא תועלת. המבקר אל נא יביע עצבות המבהילה את בני הבית, מכל שכן שחלילה להראות לחולה פנים עצבניות מביעות חששות".

שתי העצות חשובות ביותר! האופנה של "עסקני רפואה", שרק בודדים מהם ראויים לשמם, ואילו האחרים חובבנים בלבד, עלולה לסכן את החולים, ולפחות לבלבל את דעתם. ההסתמכות עליהם מסוכנת. שמעתי דברים קשים לא פעם מרופאים בעלי שם, על העצות הניתנות על ידי עסקנים ורבנים למיניהם, שיש בהן סיכון אמיתי לחולה! רק בודדים ממש ראויים ליעץ, ובכל מקרה ראוי שהם ישוחחו עם הרופא המטפל. החולה ובני משפחתו אינם יכולים בדרך כלל לתת תמונה אמיתית.

מבקרים הבאים בפנים דאוגות, מסכנים את החולה וגורמים צער רב לבני המשפחה. אסור לבקר חולים בדרך זו!

ז. תודה

אני חוזר ומודה מקרב הלב לאשתי ולילדי היקרים על המסירות הגדולה שטיפלו בי בימים הקשים של מחלתי. אני מודה לכל אלו שבקרו אותי ושהתפללו למעני. יהי רצון שנזכה כולנו לבשורות טובות, לבריאות איתנה, לרוב נחת ועונג מכל צאצאינו לדורותיהם, ולגאולה שלימה במהרה.

אסיים בתפלתו של רבי יהודה הלוי (הכוזרי):

אלי, רפאני וארפא
אל יחרה אפך ואספה.
סמי ומרקחי לך
בין טוב ובין רע
ובין חזק ובין רפה,
אתה אשר תבחר ולא אנו,
על דעתך הרע והיפה.
לא על רפואתי אני נסמך,
רק אל רפואתך אני צופה.